

Сутність та функції ризику

Перехід до соціальної ринкової економіки в умовах глибокої економічної кризи, необхідність виходу з кризи та забезпечення в перспективі стійкого економічного зростання неможливі без формування цивілізованого підприємництва, органічним компонентом якого є ризик.

Ризик – це можливість виникнення несприятливих ситуацій у ході реалізації планів та виконання бюджетів підприємства. Справді, ризик пов'язаний з несприятливими господарськими результатами, втратами ресурсів та прибутків. І скасування ризику, усунення його є корисним. За допомогою вивчення джерел і факторів ризику, причин його виникнення, можна запобігти, виключити сам ризик або вийти з ризикової зони.

Але такий односторонній підхід до ризику базується лише на здоровому глузді, а не на науковому обґрунтуванні. Проте якби ризик був пов'язаний тільки з негативними результатами господарської діяльності, то важко припустити, щоб у цивілізованого підприємця він викликав би потребу ризикувати.

Підприємницька діяльність – це інноваційна ризикова діяльність. Застосовуючи нові технології, нову техніку, нові методи організації праці, виробництва, інноваційний маркетинг, менеджмент і т.п., підприємець, звичайно, ризикує зазнати збитків, втратити частину чи повністю ресурси. Проте він розраховує не на втрати, а на отримання підприємницького доходу. І, як свідчить практика, у багатьох випадках отримує його. Ось чому фірми інноваційного типу мають більш високу рентабельність і більш високий рівень конкурентоспроможності порівняно з тими, які здійснюють процес відтворення з використанням традиційних технологій, методів організації та управління.

Підприємницький ризик має певні *економічні функції*:

1. Основна функція – створення підприємницького доходу. Головним джерелом доходу є інновації та реалізація здатності підприємця ризикувати.

2. Інноваційна функція – нерозривно пов'язана з ризиком: допущення помилки у новаторській ідеї, у виробництві, у його результатах, у реалізації нового товару. Тому підприємець, використовуючи інновації, організовуючи інноваційний процес, ризикує при цьому, тим самим створює особливий інноваційний клімат.

3. Захисна функція. В умовах невизначеності є небезпека втрати та непередбаченості витрат ресурсів, недоотримання доходів порівняно із запланованим варіантом. Прораховуючи і передбачаючи ймовірність настання непередбачених ситуацій, підприємець запобігає багатьом втратам або швидко компенсує їх.

4. Аналітична функція – ризик вимагає великої аналітичної роботи, тому що необхідне прорахування можливих варіантів, вибору оптимального варіанту, який дозволить здійснити господарський маневр у потрібний момент, з найменшими втратами або з найбільшим вигрaшем.

5. Регулятивна функція – підприємець надає динамізму процесу господарювання. Це рух уперед з багатьма невідомими, з ризиком. Щоб додати цьому процесу стійкості, адаптуватися в невизначеності, потрібна особлива регулятивна функція.

6. Соціальна функція. Сприяючи підвищенню ефективності виробництва, ризик тим самим створює реальну матеріальну базу для задоволення соціальних потреб, для підвищення добробуту населення. При стійкій роботі підприємства стабілізується зайнятість населення.

Види ризиків

Ризики підрозділяються на такі *основні види*: виробничий, комерційний, фінансовий, інвестиційний, ринковий.

Виробничий – пов'язаний з виробництвом та реалізацією продукції, здійсненням будь-яких видів виробничої діяльності. На цей вид ризику найбільший вплив мають скорочення зазначеного обсягу виробництва та реалізації, перевищення планових, матеріальних і трудових затрат, зниження цін, брак, дефекти виробів.

Комерційний ризик виникає у процесі реалізації закуплених підприємцем товарів та надання послуг. Тут необхідно враховувати такі фактори, як: невігідна зміна ціни засобів виробництва, що закупуються, зниження ціни, за якою реалізується продукція, втрата товару у процесі обігу, збільшення витрат обігу.

Фінансовий ризик може виникнути при здійсненні фінансового підприємництва. На нього впливають такі фактори як неплатоспроможність однієї зі сторін фінансової угоди, обмеження на валютно-грошові операції.

Причиною *інвестиційного ризику* може бути знецінювання інвестиційно-фінансового портфеля, що складається з власних та придбаних цінних паперів.

Ринковий ризик пов'язаний з можливим коливанням ринкових відсоткових ставок національної грошової одиниці чи закордонних курсів валют.

Будь-який ризик залежить також від бізнес-партнерів. Для прийняття рішення про доцільність участі потенційних партнерів у здійсненні проекту, проводять аналіз ризику.

Втрати від ризику у підприємницькій діяльності поділяють на матеріальні, трудові, фінансові, втрати часу, спеціальні види втрат.

Матеріальні втрати – це не передбачені проектом втрати, пов'язані з прямим грошовим збитком, який викликаний непередбаченими платежами, сплатою штрафів, виплатою додаткових податків, неповерненням боргів, зменшенням виручки, інфляцією.

Трудові втрати – втрати робочого часу, які викликані випадковими, непередбаченими подіями.

Втрати часу виникають у тому разі, якщо процес підприємницької діяльності йде повільніше, ніж передбачено проектом.

Спеціальні види втрат – це втрати, пов'язані з можливістю нанесення

збитків здоров'ю, життю людей, навколишньому середовищу, престижу підприємства або з іншими несприятливими морально-психологічними наслідками.

За основними факторами виникнення підприємницькі ризики бувають економічні, політичні, техніко-технологічні та соціальні.

Економічні ризики – це ризики, обумовлені несприятливими змінами в економіці країни та економіці самого підприємства.

Політичні ризики – це ризики, пов'язані з політичною ситуацією. Вони змінюють економічні умови життя людей, які склалися, порушують ритм господарської діяльності, народжують підвищені витрати живої та опрідметненої праці, знижують прибуток.

Техніко-технологічні ризики – це можливість появи негативних наслідків у зв'язку з запровадженням нової техніки і технологій.

Соціальні ризики – ризики, які виникають в наслідок наявності у суспільному житті суперечливих тенденцій, можливої протидії соціального середовища чи об'єкта зіткнення протилежних інтересів, багатоваріантного, імовірнісного характеру, соціальних процесів.

Способи оцінки ризиків підприємства

Процес оцінки ризику можна визначити як зіставлення варіантів рішень, що пропонуються з урахуванням можливих вигід та втрат.

Вихідними даними для оцінки ризику є:

- 1) інформація, отримана в результаті аналізу ризику у вигляді кількісних оцінок, які стосуються кожної з запропонованих альтернатив;
- 2) економічні та інші дані, які стосуються витрат на здійснення кожної з альтернатив та передбачених зисків.

Методологічний підхід до оцінки ризику полягає у проведенні багатокритеріального порівняння та вибору альтернативного рішення та передбачає застосування сукупності методів і комплекс заходів, які можна поділити на декілька складових.

1. Аналіз стану зовнішнього середовища. Інформація надходить від комерційної служби підприємств, яка здійснює маркетингові дослідження попиту та пропозиції аналогічних товарів конкурентами. Аналіз зовнішнього середовища включає в себе дослідження кредитних, валютних ринків, ринків цінних паперів, ринку страхування тощо.

2. Аналіз внутрішнього середовища підприємства. Аналізується соціально-економічне становище підприємства, його фінансова стійкість та здатність приймати ризиковані дії.

3. Аналіз інформації, складання переліку результатів аналізу з метою їх визначення та класифікації.

4. Оцінка конкретного виду ризику з використанням різних методів.

5. Визначення фінансової спроможності (ліквідності) комерційного проекту, визначення економічної доцільності (ефективності вкладання фінансових коштів)

6. Установлення допустимого ризику та оцінка окремих

комерційних угод за обраним рівнем ризику, вибір варіанта дій.

7. Застосування результатів оцінки ризику під час прийняття рішення та розробка заходів щодо нейтралізації можливих втрат.

Один з найбільш прийнятних підходів до оцінки ризику, пов'язаний з інтегральною оцінкою ризику, включає два взаємопов'язаних аспекти – кількісний та якісний.

Кількісна оцінка ризику – це чисельне визначення розміру окремих ризиків та ризику проекту в цілому.

Якісна оцінка – порівняння передбачуваних позитивних результатів з можливими негативними наслідками, виявлення ймовірних впливів аналізованих результатів на рішення, які буде прийнято в майбутньому.

Оцінюючи ступінь ризику, слід виділити *зони ризику* залежно від розміру можливих втрат.

1. *Безризикова зона*, тобто зона, де втрати практично не очікуються. Цій зоні відповідають або нульові втрати, або негативні втрати.

2. *Зона допустимого ризику*. У межах цієї зони підприємницька діяльність зберігає свою доцільність. У цій зоні втрати можуть бути, але вони, як правило, менше очікуваної вигоди та прибутку.

3. *Зона критичного ризику*. Вона характеризується розміром втрат, що перевищує розмір очікуваного прибутку. Ця зона характеризується небезпекою виникнення втрат, які за своїм граничним розміром можуть привести до безповоротної втрати всіх ресурсів, які вкладені підприємством у справу.

4. *Зона катастрофічного ризику*. Вона характеризується можливістю втрат, які за своїм розміром перевищують критичний рівень і можуть

досягнути розміру, що перевищує майновий стан підприємства. Тобто, цей ризик приводить до банкрутства підприємства.

Для оцінки господарського ризику можуть бути використані різні *способи (методи)*. Їхня сутність зводиться до побудови відповідних кривих. Можна виділити:

1. *Статистичні методи*. Тут вивчається статистика втрат, яка має місце в аналогічних видах підприємницької діяльності, встановлюється частота їхньої появи.

2. *Метод експертних оцінок*. Він реалізується на базі обробки думок досвідчених фахівців-підприємців. Ці експерти дають свої оцінки ймовірного рівня втрат, а потім з них виявляють середній рівень втрат.

3. *Розрахунково-аналітичний метод*. Цей метод базується на теоретичних обґрунтуваннях ризику. Звідси витікає необхідність розробки системи заходів, спрямованих на зниження можливих наслідків ризику.

Розробка методів та способів зменшує ймовірність ризику, або знижує негативні наслідки та складає зміст управління ризиком.

Стратегія управління ризиком

Управління та ризик – взаємопов’язані компоненти економічної системи. Управління може саме виступати джерелом ризику. Найбільш наочно це простежується на сучасному етапі трансформації української економіки.

Втрата керованості економікою на першому етапі переходу до змішаної економіки призвела до ситуації тотального ризику для підприємницької діяльності.

Усі функції управління – планування, прогнозування, організація, мотивація, контроль – своїм внутрішнім компонентом мають господарський ризик, бо рішення, які приймаються, та їх реалізація відбувається в умовах невизначеності. Це тим більше характерне для сучасної української дійсності.

Стратегія і тактика управління господарським ризиком дозволяють передбачати, прогнозувати можливий негативний кінець, результат та використовувати можливі шанси на успіх, які можуть виникати у подібній ситуації.

Кращі шанси на успіх будуть тоді, коли ймовірність часу настання та ціна ризику «вгадуються», прораховуються, коли підприємець має вміння, здатність, інтуїцію приймати та реалізовувати нестандартні рішення, гнучко змінювати стратегію і тактику поведінки у виробництві, комерції, маркетингу, знаходити нові ніші на ринку, реконструювати інформацію.

Можна виділити низку *методів управління ризиками*.

Усунення, уникнення ризику. Усунути ризик, який має об’єктивні причини, досить складно. Наприклад, неможливо усунути землетруси, засухи. Важко передбачити усі зміни в поведінці конкурентів на ринку. Неможливо передбачити всі обставини в інноваційній діяльності. Можна, звичайно, не приймати ризикованих рішень, проте у цьому випадку підприємець позбавляє себе шансу отримати підприємницький дохід, прирікає на застій та рутинні методи господарювання. У цьому випадку збільшується ймовірність втрати конкурентоспроможності та банкрутства.

Необхідно уникати катастрофічних ризиків, коли за ризиком можуть настати втрати, близькі до розміру власних обігових коштів. Небажаним є й критичний ризик, коли втрати чистого прибутку досягають 75%. Усіма доступними методами слід усувати ризик нежиттєздатності інноваційного проекту.

Метод мінімізації втрат. Підприємство може спробувати попередити значну частину своїх збитків. Дотримуючись всіх правил, встановлених урядом, воно може уникнути додаткових штрафних санкцій у разі будь-якого інциденту в його діяльності. Підтримуючи гарні стосунки зі споживачами та постачальниками продукції, підприємство може зменшити розміри фінансових претензій, які воно буде змушене задовольнити.

Метод попередження збитків. Підприємство може спробувати зменшити, проте не зовсім усунути конкретні збитки. Попередження втрат означає можливість уберегтися від випадковостей за допомогою конкретного набору превентивних дій (заходи, спрямовані на попередження непередбачених подій з метою зниження ймовірності та розміру збитків).

Кожне підприємство зацікавлене у попереджувальній діяльності, проте її здійснення не завжди можливе в наслідок технічних та економічних причин.

Метод розподілу ризику – ризик імовірної шкоди чи втрат розподіляється між учасниками так, що можливі втрати кожного стають незначними. Цей метод покладено в основу ризикового фінансування.

Пошук інформації – цей метод спрямований на зниження ризику шляхом знаходження та використання необхідної інформації для прийняття підприємством ризикового рішення. Отримання необхідної інформації може значною мірою поліпшити прогноз і знизити ризик. Щоб визначити кількість необхідної інформації та доцільність її придбання, слід порівняти очікувані від неї граничні вигоди з очікуваними граничними витратами, що пов'язані з її отриманням. Якщо очікувана вигода від купівлі інформації перевищує очікувані граничні витрати, то таку інформацію слід придбати, і навпаки.

Передача ризику – цей метод реалізується шляхом формування ефективної системи страхування всіх видів ризику, які підлягають страхуванню, шляхом створення акціонерних товариств.

Купуючи страховку, підприємства передають ризик страховій компанії, котра готова платити за певні види збитків. За ці послуги вона отримує гонорар.

Розрізняють нестраховані та страховані ризики.

Нестрахований ризик – це ризик, страхування якого не погодиться взяти на себе практично жодна страхова компанія через те, що ймовірність пов'язаних з ним збитків майже непередбачувана. Ризики, пов'язані з можливими діями уряду чи зі змінами загальної економічної ситуації, рідко страхуються страховими компаніями.

Страхований ризик – це ризик, який страхова компанія готова взяти на себе, рівень допустимих збитків для якого легко визначається.

Утримання або володіння ризиком – це необхідно, коли потенційні втрати у ризиковому підприємстві незначні, коли робиться все необхідне для попередження та зниження шкоди від впливу непередбачуваних обставин, коли є можливі шанси на отримання підприємницького доходу.

Ризик недопустимий у тому разі, коли він містить у собі загрозу значних економічних та соціальних витрат, і навпаки, коли є засобом для досягнення суспільно корисної мети, отримання підприємницького прибутку методами, які не завдають шкоди суспільству.